

A jog normativitása – a jog érvényessége – kényszer és szankció a jogban

Jog és állambölcselet II. Jögbölcselet

4. előadás

Norma, normális a hétköznapi nyelvben

- A **normativitás** a jogelmélet középponti, de egyik legrejtélyesebb fogalma.
- **'Norma'** eredetileg: (derékszögű) mérce.
- Sokféle jelentésréteg tapad hozzá. Pl. „**normális**” – az ami a dolgok rendje szerint szokványos, nem kirívó, nem megbotránkoztató, illendő, nem tér el a hétköznapi elvárásoktól. („Viselkedj normálisan kisfiam”).)
- Mi a forrása a jog kötelező erejének, hogyan működik, hogyan marad fent tartósan, mi keletkezteti?

I tried to be normal
once.

Worst two minutes
of my life.

- unknown

Norma, normativitás jelentései

- Első jelentése: norma = cselekvési **indok**. „Miért tetted?” „Mert ezt kellett tennem”
 - **Magatartási minta**: „Mert mások is így szoktak tenni”. (pl. hogyan néz ki egy lagzi – szinte mindent úgy csinálunk, „ahogy szokták”, a meghívótól a menyasszonytáncig)
 - **Konvenció**: ez már több – a helyesség, az elvártság érzése kapcsolódik hozzá.
 - **Magatartási előírás**: *kötelező erő* képzete kapcsolódik hozzá, (bár nem leírt) – vagy autoritatív (tekintéllyel rendelkező) alkotótól származó egyedi, (parancs) vagy általános (szabály)
- Magatartási **előrejelző**: a szociológiai és a normatív dimenzió egyszerre van meg benne – várakozást keletkeztet.
- Magatartási **mérce**: minta mások cselekvéseinek az értékeléséhez

A normativitás magva

- A jog építőkövei a normák – nem azt mondják meg, ami van, hanem aminek lennie **kell (Sollen – Kellés)**.
- Szűk értelemben ezt a „kellési jelleget” nevezzük normativitásnak.
- A normák mindig egy **lehetséges + kívánatos** világot tételeznek: valami **elvárttá** válik, nem követése **rosszallást** von maga után.
- A **jog** a „kellések” között (mint a szülő kérése, tanár utasítása, divat kényszere, viselkedési és illemszabályok stb.) különleges helyet foglal el – elsőbbségre tör, megelőz, felülír, kiüresít más normákat, azaz „**preemptív**” jellegű.
- A jog kötelező erővel bír, kötelezettséget keletkeztet, de nem úgy, ahogy egy rabló parancsa (a fizikai kényszer) mert léte, kötelező ereje **igazolt**.

Kant magyarázata – a Sein és a Sollen világa

- A normativitás fogalma **Kant**tól származik.
- Az első különbségtétel a természeti világ és az emberi világ ellentéte: a természeti világban a **kauzalitás** uralkodik, az ember viszont **autonóm**: törvényt tud magának és másoknak szabni.
- Amikor csak belső kényszer áll fenn (azaz nincsen külső norma), akkor erkölcsi parancsról beszélünk (**autonóm norma**)
- A jog kívülről kényszerít ránk kellést (**heteronóm norma**).
- A belső – külső megkülönböztetésén alapszik az erkölcs és a jog megkülönböztetése

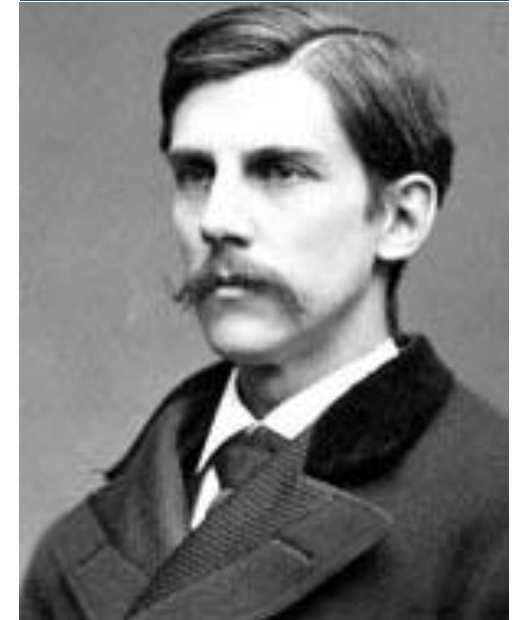

Normativitás elméletek

1. A redukcionista elmélet

- A magatartásra mint *tényre* tekintenek, és a normákat is igyekeznek tényekre visszavezetni: **redukálni**.
 - Pl.: Oliver Wendell Holmes: a jog csak arra vonatkozó jóslat, „hogy a bíróságok miként döntenek majd”
 - Pl.: John Austin: a jog a szuverén parancsa, amely szankcióval támogatott akaratnyilvánítás. Szuverén: a legmagasabb hatalom egy területen belül, amelynek szokásszerűen engedelmeskednek, ő maga pedig nem engedelmeskedik szokásszerűen másnak.
- Így a normák elsősorban a magatartás **előrejelzői** lesznek
- Hogy fennáll egy norma akkor annak nagy **valószínűsége** van, hogy valamit megtesznek az emberek, illetve ha nem teszik meg, annak van **valószínűsége**, hogy szankcióval fogják őket sújtani.

Jóslat, kényszerrel
támogatott
akaratnyilvánítás

Oliver Wendell Holmes jr.

A redukcionista elmélet kritikája

- A redukcionizmus „tudományosabb” (hiszen csak a tényekkel operál)
- De mégsem írja le a jog működését jól, mert teljesen más azt mondani, hogy

A köteles *B*-nek egy ezrest fizetni,

mint ha azt mondom:

Fennáll bizonyos eshetőség, hogy *A* egy ezrest fog fizetni *B* számára .

- Vagy azt jósolom:.

Az fog történni, hogy *A* egy ezrest fog fizetni *B* számára .

Normativitás elméletek 2. A normativizmus

- A jog egyszerűen egy másik világba: a **normák világába**, nem a tények világába tartozik, és így tényként nem is érthető meg. A jog **nem tény**, (ahogy egy cselekedet, egy kő, egy golyó, vagy egy atom).
- Ezért a jogi kötelezettség nem magyarázható tényekkel kielégítően.
- Az okozatosság itt nem uralkodik. Itt egy akarati mozzanat is van. A **Sollen** világának fő összefüggése a **beszámítás**. A büntetés nem okozata a bűncselekménynek úgy, ahogy a betegség okozata a baktériumfertőzésnek – a jog = **kényszerrend**.

Sollen
tételezés

- Ha az ember megfertőződik baktériummal **AKKOR** beteg **lesz**

kauzalitás

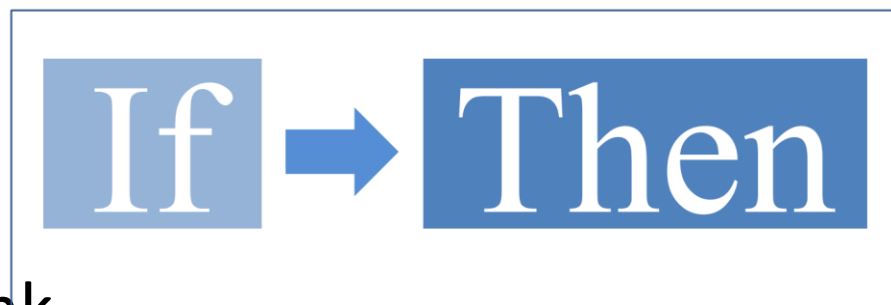
beszámítás

- Ha valaki bűncselekményt követ el, **AKKOR MEG KELL** büntetni

A normativista elméletek kritikája

- De a kelsen-i elmélet sem magyarázza meg jól pl. a kötelezettség fogalmát.
- Ha ugyanis a jog hipotetikus ítélet, akkor a jog elsősorban a jogalkalmazókhoz szól.
- „Ha *f* TÉNY bekövetkezik alkalmazzd *c* JOGKÖVETKEZMÉNY-t”
- Ráadásul a két világ elválasztásához posztulálnunk kell a **hipotetikus alapnormát**, ami tartalom nélküli tiszta legyen tételezés
- Ez pedig egyszerűen a hétköznapi (és jogász) tapasztalatainknak mond ellent

Normativitás elméletek 3. A konvencionalizmus

- A jog nemcsak tény, és nemcsak kényszerrend, hanem egy **speciális cselekvési indok**.
- Ez az indok a résztvevők **konvencionális** gyakorlatában gyökerezik. (Hart)
- A jog önmagában, az **erkölcstől függetlenül** képes kötelezettséget keletkeztetni.
- Ez a **jog hivatalos személyeinek** társadalmi gyakorlatából nyeri kötelező erejét.
- A jog hogy elismerésének érvényességét és határait az „**elismerési szabály**” biztosítja.
- A jog normativitása az elismerési szabály elfogadása és **indok-keletkeztető** volta.
- Más is keletkeztethet : a norma tartalmának igazoltsága – **természetjogi elméletek** .
- De magyarázat lehet a **jog iránti tisztelet** (a jog autoritása) is. (Raz)
- **Autoritás**: Hatalom + tekintély („Nicsak, ki beszél?”)
- A politikai közösséget a **politikai morál** köti össze: igazoló elvek (értékek) rendszere.
- Ennek a segítségével értelmezik a jogi normákat: a jog **interpretív** természete (Dworkin)
- Hasonló Habermas elmélete: a normativitás forrása az erkölcsileg és politikailag heterogén társadalomban a **nyilvános és szabad megvitatás** lehetősége és ténye.

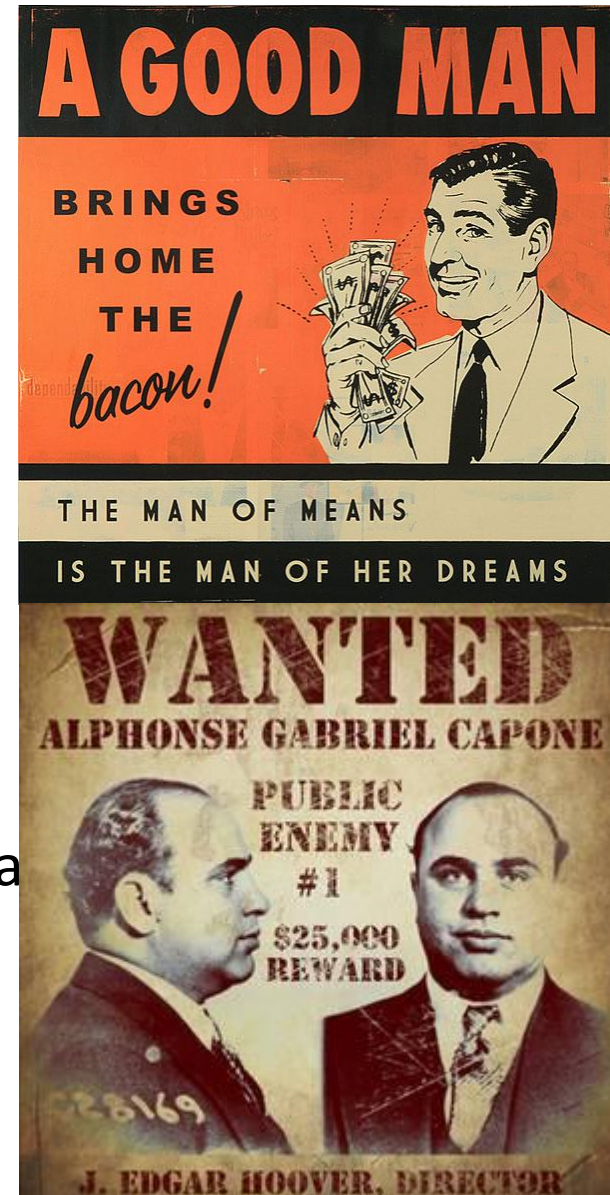
Egybeeső gyakorlat
Cselekvési indok
Politikai morálból fakad
Tiszteletből fakad
Szabad megvitatásból fakad

Jürgen
Habermas

A normativitás működése – hogyan szolgáltat cselekvési indokokat?

- Ez a „belső” nézőpont
- Azért cselekszem így, mert:
 - Megparancsolták nekem, (imperatív indok)
 - Mert a normák így rendelkeznek (normativista indok)
 - Mert mások is ezt teszik (konvencionális indok)
 - Mert ez a kötelességem (autoritáson alapuló)
 - Mert így helyes (erkölcsi indok)
- Az indok szemléletének nézőpontja:
 - A **jó ember saját** nézőpontja (erkölcsi indok)
 - A **rossz ember saját** nézőpontja (prudenciális indok – a jog része a költség-haszon számításnak)
 - A **kívülálló** (ügyvéd, jogász) nézőpontja: **mások ügyeiben** dönt vagy ad tanácsot a **másokra vonatkozó** joggal kapcsolatban

A normativitás működése – a teoretikus szemlélődő perspektívája

- A normativitást **megmagyarázza**, de nem mint számára is kötelezőt
 - **Megértő teoretikus:** a cselekvő nézőpontját veszi alapul a magyarázathoz (Weber: „megértő szociológia”).
 - **Szkeptikus teoretikus:** kritikusan szemléli a cselekvő nézőpontját (Hobbes: „...lupus est”)
 - **Tudós teoretikus:** feltételesen reprodukálja a belső nézőpontot (pl. római jogi jogesetmegoldás).

Érvényesség – a jogi szabályok igazolása

- A **normativitás** „a jogend”, az érvényesség a „tételes jog” fogalma: Egy (jog)szabály akkor érvényes ha, **normatív jogrendhez** tartozik.
- A normativitás kifejezést inkább a teoretikusok használják, az **érvényességet a joggyakorlatban** is gyakran használjuk.
- Érvényes lehet egy szerződés, egy okmány, egy ígéret, egy igazolás (érvelés), a játékban egy lépés („nem ér a nevem”) is.
- Érvényes valami, ha **képes hatást kifejteni**, ha megalapozott, ha megfelelő módon áll fenn. (Ha hármatot dobtam a kockával, akkor csak hármatot léphetek érvényesen.)

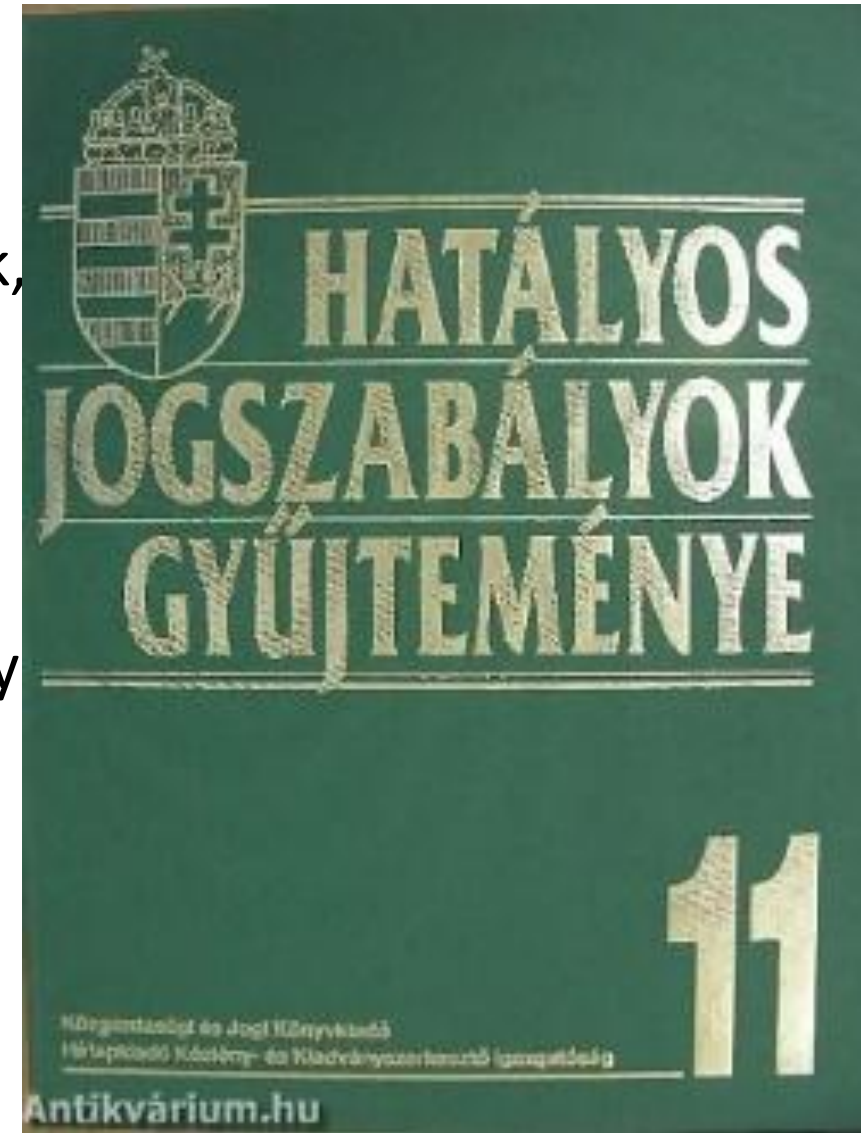
A jogi érvényesség – a normák és az egyedi aktusok létezésére használt kifejezés

- Érvényes egy szerződés, egy útlevél, egy igazoltatás, ha **joghatás kiváltására** alkalmas.
- Akkor alkalmas, ha **előírt módon** keletkezett
- Mint Kelsennél: a jogi norma is akkor érvényes, ha más jogi szabályoknak megfelelően keletkezett. Pl.:
 - Szerződés: a Ptk. Szabályainak megfelel
 - Útlevél: a megfelelő szerv az előírtformában bocsátotta ki
 - Igazoltatás: ha a rendőr jogosult volt igazoltatni.
- A jogi érvényesség = a jogi norma, aktus **létezik**. Pl. egy végrendelet akkor létezik **mint** végrendelet, ha jogilag **érvényesen** jött létre.
- Az érvényesség meghúzza a **határt** a jogi és nem jogi szféra között. (Ne ölj↔ne paráználkodj)

Érvényesség és kötelezettség

- Az érvényesség és a normativitás nem teljesen egybeeső fogalmak.
- A normativitás **az egész jog(rend)** kötelező erejét jelző fogalom, az érvényesség az **egyes** jogszabályok, jogi aktusok *igazoltságának* feltételeit jelzi.
- A normativitás **tudományos**, az érvényesség **gyakorlati** fogalom:
- A különböző nézőpontokból más és más az érvényesség igazolása – **jó ember** – igazolt a kötelezettség; **rossz ember** – nem kötelező a szabály rám nézve, de számolnom kell vele; **jogász** – alkalmaznom kell
- Az érvényesség kategóriája a jogász számára meghúzza a **jog és a nem jog közötti határt**

Az érvényesség típusai

- **Formális** érvényesség: megfelelő szerv, a megfelelő eljárásban hozta meg, és a szabályt kihirdették (törvénypozitívizmus álláspontja)
- **Tartalmi** érvényesség:
 - Technikai tartalmi érvényesség - figyelni kell a jogszabályok tartalmát is. Konzisztens legyen, koherens legyen, ellentmondás-mentes legyen
 - Érdemi tartalmi érvényesség: miért a jobb oldalon kell az útnak haladni? Miért kell progresszívan adózni? Elvezet az igazságosság fogalmához. Pl. igazságtételi törvények, kárpótlási törvények, sortűz-perek, nürnbergi perek stb.
 - Az érdemi tartalmi érvényesség legláthatóbb, leggyakorlatiasabb megnyilvánulása az alkotmányosság – az AB a jogszabályt megsemmisíti, de valójában a közjogi érvénytelenségét, semmisségét, nem-létezését mondja ki.
- **Szociológiai** érvényesség: a norma valóban érvényesül: követik.
- Az érvényesség terjedelme: a **hatályosság**

Kényszer és szankció a jogban

A kérdés az, hogy a kényszer és a szankció hozzátartozik-e a normához, a normativitás fogalmához, vagy sem?

Jog-e a jog kényszer nélkül?

Ez-e a helyzet:

norma ← normativitás ← kötelezettség ← szankció ← kényszer

vagy ez?

norma → normativitás → kötelezettség → szankció → kényszer

Néhány problémafelvetés – a nemzetközi jog és társai

- Nincsen kikényszerítő világállam, így kérdés, hogy a nemzetközi jog jog-e egyáltalán
- Sollen és Müssen különbsége
- „A jognak nincsen szüksége szankcióra, de nekünk embereknek van”
- A jog legtöbb szabálya kényszer és szankció nélkül érvényesül.
- Az a jog, amelynek nem csak a csekély töredékét kell kényszerrel betartatni, egy idő után megszűnik jog lenni.

